

İslami Açıdan Eğitim Alanında Cinsel Farklılıklar

Dr. Hüseyin Bostan

Talim ve terbiye (eğitim ve öğretim) alanında cinsel eşitsizlikten, toplumlarda en köklü ve en etkili cinsel eşitsizliklerden biri şeklinde söz edilir. Talim ve terbiye, ister aile kurumu veya din kurumu tarafından uygulanan geleneksel şekli ve ister günümüz talim ve terbiye resmî kurumlarınca uygulanan yeni ve modern şekli ile olsun, sürekli cinsiyet eksenli ilişkilerin şekillenmesi ve pekişmesi için uygun bir zemin oluşturmuştur.

Feministler sosyoloji ve talim ve terbiye felsefesi alanındaki yazılarında, eğitim sisteminde cinsel eşitsizlikleri masaya yatırmıştır. Eğitimde fırsatlara ve ilerlemelere kavuşma imkanında eşitsizlik, cinsiyete göre ders programları, ders kitaplarında ve yardımcı kitaplarda cinsiyetle ilgili kavramların yer alması, öğretmenlerin ve eğitimle ilgilenen kişilerin cinsiyet ayrımcılığı ekseninde bakış açıları ve davranışları, eğitim kurumlarında yürütme ve yönetimde cinsiyete dayalı ayrımcılık, cinsiyete göre iki cinsin karışık

ve karışık olmadığı ortamlara göre eğitim yöntemleri, ilerleme sınavları ve akademik istişareler ve meslekî durumlar, feminist uzmanların üzerinde durduğu en önemli konulardır.

Bu makalede İslam'ın bu konuya nasıl baktığına aşağıdaki soruları göz önünde bulundurarak açıklık getirmeye çalışacağız:

1– İslam, kadın ve erkeğin bilimsel ilerlemesine aynı ağırlığı mı veriyor, yoksa bu alanda eşit olmayan bir model mi sunuyor?

2– İslam, eğitim maddeleri konusunda, cinsiyete dayalı özel bir tutumu mu savunuyor?

3– İslam'ın cinsiyetten bağımsız talim ve terbiyeye bakış açısı nedir?

4– İslam açısından ahlakî ve cinsiyete dayalı talim ve terbiye arasında ne gibi bir bağlantı söz konusudur?

5– İslam'ın iki cinsin karma bir ortamda eğitim görmesine bakışı nedir?

1. Cinsiyet ve Bilimsel İlerleme

1-1. Kadınların Akli Eksikliği Tezi

Bilimsel ilerlemede cinsiyetin rolü hakkında her şeyden önce kadın ve erkeğin zihni ve idrak gücü farklılığı ile ilgili tutumumuza açıklık getirmemiz gerekir.

Eğer bu iddia doğru ise, yani kadınlar erkeklere nazaran fikri ve zihni açıdan doğal olarak daha zayıf ise, bu durumun kaçınılmaz sonucu, kadın ve erkek arasında bazı bilimsel ve eğitimsel açılardan eşitsizliğin haklı olduğu olacaktır.

Bu iddianın çeşitli kültürlerde derin bir mazisi olup, bazı Müslüman ve gayri müslim düşünür tarafından onaylanmışsa da; daha yeni araştırmalar bu iddianın doğruluğu konusunda bazı kuşkuları gündeme getiriyor.

Her halükarda bu konu, halen kanaat önderleri arasında üzerinde görüş birliği sağlanmamış konulardan biridir dahası; dini belgeler de bu görüşü İslam'a isnat etmek için gerekli şeffaflıktan yoksundur.

Bu alanda özel olarak kadınların akli eksikliğinden söz eden hadisler dikkat çekicidir¹. İslam dini bu rivayetlere göre, kadın ve erkek arasında zihni ve idrak gücü farklılığını varsaysa da; bu farklılıkların kesin olarak idrak gücünün hangi yönleri (akıl, zeka, hafıza, teorik idrak, pratik idrak, ...) ile ilgili olduğu açık bir şekilde beyan edilmemektedir. Oysa bu

ihtimallerden bazılarına, hele kadınların zeka veya hafıza eksikliği gibi zayıf ihtimallere dayanarak, kadın ve erkek arasında eğitim eşitsizliğini izah etmek mümkündür.

Bunun dışında, bu farklılıkların doğal veya sosyal kaynaklı oluşu konusunda İslam'a kesin bir görüş atfedilemez ve ayrıca İslam açısından bu tür farklılıkların cebrî olduğunu ispat etmek, doğal olduğunu ispat etmeye nazaran daha zordur. Yani, bu farklılıkların doğal olduğunu ispat eden kesin deliller bulunsa bile, bu durum söz konusu farklılıkların cebrî olduğundan emin olmakla bir tutulmamalı, çünkü bir özelliğin doğal oluşu ile değişim yaratma yeteneğini bir arada kabul etmek mümkündür.

Dolayısıyla bu tür rivayetleri, kadın ve erkeğin eğitimde ilerlemesindeki farklılıklarını izah etmek üzere temel alamayız, nitekim bu rivayetlere istinat ederek, cinsiyet temeline dayalı farklı eğitim politikaları da üretemeyiz. Üstelik yeni bilimsel araştırmalar da kadın ve erkek arasında geniş zihni farklılıkları inkar ediyor.

1-2. İslam'da Kadınların Bilimsel İlerlemesi

İslam'ın; kadınların erkeklere kıyasla bilimsel ilerlemelerine verdiği değer ve ağırlığı belirlemek için, bu alanla ilgili ayet ve rivayetleri irdelemek gerekir.

Genel olarak bu konuda iki tür dinî belge vardır: Kadın ve erkeği bir arada kapsayan genel belgeler ve sadece kadınlara özel olan belgeler.

¹ Vesailü's-Şia, c.2, Hayz babları, 39. bab, s.587, c.14, Mukaddimatu'n-Nikah babları, 4. bab, s.11 ve c.18, Şehadat babları, 16. bab, s.245; Biharü'l-Envar, c.30, s.17 ve c.32, s.73 ve c.103, s.228.

İslam'ın bakış açısını beyan eden özel belgeler.

Aşağıdaki ayet ve rivayetler genel belgelere birer örnektir:

- (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?²

- İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.³

- Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar.⁴

- Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve (savaştan) dönüklerinde kavimlerini ikaz etmek için geride kalmalıdır.⁵

- “Bilim Çin’de (yani dünyayı en ücra köşesinde) olsa bile peşinden gidin (öğrenin).”⁶

- “Bilim peşinden gitmek, her Müslüman için farzdır.”⁷

² “De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler eşit olur mu?”” Zümer, 9.

³ “Biz bu örnekleri insanlara açıklıyoruz; ama bilgilerden başkası bunları anlamıyor.” (Ankebut, 43.

⁴ “Allah’tan, kulları içinden ancak bilgilerin (Rabbani âlimler) korkar.” Fâtır, 28.

⁵ “Müminler hep birlikte (cihad veya ilim için) hareket edecek degillerdir. Niçin dinde derin bilgi elde etmek ve geri dönünce kendi toplumlarını uyarmak için onların her kesiminden bir topluluk hareket etmiyor? Olur ki, (onların uyarmasıyla) sakınırlar.” Tevbe, 122.

⁶ Vesailu’ş-Şia, c.18, Sıfatu’l-Kazi babları, 4. bab, s.14.

⁷ age. s.13-14.

De ki:

“Hiç bilenlerle bilmeyenler eşit olur mu?” (Zümer Sûresi, 9. Âyet)

Son hadisin tabirinde birçok nakillerde “Küllü müslim” kaydedilmiştir ki erkek cinsine delalet ettiği halde, Arap dili kurallarına göre erkeklere özgü değildir ve kadınları da kapsar. Ancak daha az muteber olan nakillerde “Küllü müslim ve müslime” yani her Müslüman erkek ve her Müslüman kadın şeklinde kayda geçmiştir⁸, ki mevzu bahis nakillere göre hadis kadınlardan da açıkça söz etmiş ve bu açıdan özel belgeler kategorisinde yer alır⁹.

Şimdi de özel belgeler bir kaç örnek verelim:

- İmam Cafer Sadık’tan (a.s) “Bir kadın, Hacc ibaretini yerine getirmemiş bir erkeğe naip olarak (onun yerine) Hacc ibadetini yerine getirebilir mi?” diye sorulduğunda Hazret şöyle karşılık verir: “Eğer o kadın daha önce Hacc ibaretini yerine getirmişse ve şer’i meseleleri biliyorsa, naip olabilir. Nice Müslüman kadınlar vardır ki, dinî meselelerde erkeklerden daha bilgili ve daha alimdir.”¹⁰

⁸ İmam Cafer Sadık, Misbahu’ş-Şeria, s.22 ve el-İhsaî, Ğavali el-Lealî, c.4, s.70.

⁹ Elbette bu hadiste bütün Müslümanlara farz olduğu bildirilen ilmin, din bilgisi, yani ilahi öğretisi ve hükümler olduğu sanılmaktadır.

¹⁰ Vesailu’ş-Şia, c.8, en-Niyabe Fi’l-Hac babları, 8. bab, s.124.

Hiz. Fatıma (a.s) şöyle buyurdu: "Benim her meseleye vereceğim cevabın manevi mükafatı, yerden yüce Allah katına kadar olan mesafeyi dolduracak değerli mücevherlerden daha fazladır. Babam'dan (s.a.a) şöyle duydum: Bizi izleyen alimler kıyamet gününde mahşur olduklarında bilimleri ve Allah'ın kullarına yol gösterme bağlamında sarf ettikleri çabaları ile orantılı olarak üzerlerine keramet elbiseleri giydirilir..."

- Hz. Adem (a.s) ve Hz. Havva'nın (a.s) yaratılışı ile ilgili rivayetin bir yerinde şöyle geçer: Adem: "Ya Rabbim! Ben Havva'yı senden istiyorum" diye sorunca bunun için hangi amel seni hoşnut eder?" Yüce Allah: "Benim hoşnutluğum, ona benim dinimi öğretmendedir" buyurur. Bunun üzerine Adem: "Ya Rabbim! Bu şartını kabul ediyor ve bana belirlediğin bu kadere boyun eğiyorum." der.¹¹

- Ehl-i Sünnet kayanlarında İslam Peygamberi'nden (s.a.a) nakledilen bir rivayete göre, hazret; Ensar kadınları hakkında şöyle buyurmuştur: "Ensar kadınları

iyi kadınlardır. Hicap ve utanma duygusu onların dinî meseleleri sormalarına ve bilim ve bilince ulaşmalarına mani olmuyor."¹²

- Rivayete göre, bir kadın Hz. Fatıma'nın (a.s) huzuruna çıktı ve bir meseleyi sordu. Hz. Fatıma (a.s) kadına cevap verdi. Algılama yeteneği sorunlu olan kadın, soruyu bir kez daha tekrarladı ve Hz. Fatıma (a.s) da tekrar cevap verdi. Kadın aynı soruyu yeniden tekrarladı ve bu soru cevap, on kez tekrarlandı. Bu durumdan utanan kadın şöyle arz etti: "Ey Resulüllah'ın (s.a.a) kızı! Seni daha fazla rahatsız etmeyeceğim." Hz. Fatıma (a.s) şöyle karşılık verdi: İsteddiğini sorabilirsin. Ağır bir yükü yüz bin dinar karşılığında dama çıkarmak için ücret alan kimse, yükün ağırlığından rahatsız olur mu? Kadın, "hayır" deyince Hz. Fatıma (a.s) şöyle buyurdu: "Benim her meseleye vereceğim cevabın manevi mükafatı, yerden yüce Allah katına kadar olan mesafeyi dolduracak değerli mücevherlerden daha fazladır. Babam'dan (s.a.a) şöyle duydum: Bizi izleyen alimler kıyamet gününde mahşur olduklarında bilimleri ve Allah'ın kullarına yol gösterme bağlamında sarf ettikleri çabaları ile orantılı olarak üzerlerine keramet elbiseleri giydirilir..."¹³.

Son hadiste dikkat çeken nokta şudur: Hz. Fatıma (a.s) bir kadın olarak, İslam Peygamberi'nin (s.a.a) din alimleri hakkında beyan ettiklerinin kendisi için de geçerli olduğunu ifade ediyor ve bu da, İslam dininin ilim ve alime değer verirken,

¹¹ age. c.14, Mukaddimatu'n-Nikah babları, 1. bab, s.2.

¹² el-Hindî, Kenzu'l-Ummal, c.9, s.637.

¹³ Nurfî, Müstedreku'l-Vesail, c.17, s.318.

kadın ve erkek arasında her hangi bir fark tanımadığına delalet ediyor.

Bu delillerden hareketle, eğer içeriği kadınların bilimsel ilerlemesine karşı olan bir rivayete rastlayacak olursak, ya bu rivayete kuşku gözü ile bakmak, ya da bu durumu bir nevi izah etmek gerekir.

Mesela özel olarak bir rivayetin görece manası bazen şöyledir: “Kadınların gönlünü Ali’nin (a.s) sevgisi ile tanıştırm ve onları bilinçsizlik (bilgisizlik) içinde bırakın.”¹⁴

Rivayetin Ali’nin (a.s) sevgisine vurgu yapması ve başka rivayetlerde¹⁵ bilinçsiz anlamına gelen “buhle” sözcüğünün insanların mutlak bilinçsizliği değil de, inanç alanında ihtilaflara karşı bilinçsiz olan insanları kastetmesinden hareketle, mevzu bahis rivayetin anlamını şöyle açıklayabiliriz: Kadınları (yani o dönemde bilim ve marifet açısından düşük seviyelerde bulunan birçok kadını) inançla ilgili meselelerle uğraştırmayın ve sadece kalplerinde Ali’nin (a.s) sevgisini filizlendirmekle yetinin.

Ayrıca İslam Peygamberi’nden (s.a.a) görecede kadınlara kitabet işinin öğretilmesini tenkit eden bir rivayet nakledilmiştir¹⁶. Bu rivayetin dayandırıldığı belge, Ehl-i Sünnet alimlerine göre zayıftır¹⁷ ve Şii kaynaklarda da bu rivayet için

zikredilen belge de Nufeli ve Sukuni adlarında iki raviyi kapsadığından, özellikle geçmişteki Şii alimler başta olmak üzere birçok Şii fakihe göre zayıftır¹⁸, ama birçok alim, bu belgeyi geçerli sayar.

Her halükarda, eğer bu rivayette kitabetten maksat, yazmanın genel anlamı ise, rivayetin içeriğini onaylamakta sorunla karşılaşırız. Zira okuma yazmanın bilimsel gelişmede ifa ettiği tartışılmaz rolünden hareketle, İslam’ın kadınlar için bilimsel ilerlemeyi bir değer olarak gündeme getirmekle birlikte onlar için okuma yazmayı uygunsuz gördüğünü kabul etmek mümkün değildir. Bunun dışında, bazı rivayetler ve tarihî deliller, Asr-ı Saadet’te başta İslam Peygamberi’nin (s.a.a) Ehl-i Beyti’nden (a.s) bazı kadınlar olmak üzere, kadınların arasında okuma yazmanın nisbî ölçüde yaygın olmaya başladığını gösteriyor¹⁹.

Dolayısıyla, kitabeti kadınlar için uygunsuz gören rivayeti doğru varsaymakla birlikte, rivayetin püf noktasını, rivayetin gündeme geldiği dönemin özel durumunda aramak gerekir. Örneğin, şu ihtimalden söz edebiliriz: O dönemin birçok kadını

¹⁴ Vesailü’ş-Şia, c.14, Mukaddimatü’n-Nikah baları, 92. bab, s.127.

¹⁵ age. “Ma Yehrumu bi’l-Kufr” babları, 3. bab, s.414-415.

¹⁶ Bu rivayette, “Ve la ta’lemuhunne kitabeh = Kadınlara yazma öğretmeyin” ifadesi kullanılmıştır. age. s.127.

¹⁷ Azimabadî, Avnu’l-Ma’bud, c.10, s.269.

¹⁸ Merhum Meclisî bu rivayeti meşhur görüşe göre zayıf bilmiştir; bkz. Meclisî, Mirâtu’l-Ukul, c.20, s.332.

¹⁹ Bir rivayette şöyle geçer: “Allah Resulü (s.a.a) Fatıma’ya (s.a) bir defter vererek, “*Bunun içindekileri öğren*” buyurdu. Ahmedî Miyaneî, Mekatibu’r-Resul, c.3, s.577. Ve başka bir rivayete göre, Allah Resulü (s.a.a) okur-yazarı olan kadınlardan birine şöyle buyurdu: “*Bu kadına (Hafsa’ya) yazmayı öğrettiğin gibi rukiyeti’n nemle cümlelerini de öğret.*” Sicistanî, Sünen-i Ebi Davud, c.2, s.226. Aişe’nin yazması ve okumasıyla ilgili olarak da bkz. Biharu’l-Envar, c.36, s.349.

ahlakî açıdan uygun olmayan düzeydeydi²⁰ ve bu yüzden okuma yazma becerisi onların sapma ihtimalini veya ahlakî fesadını arttırmaya sebep olabiliirdi. Böylece, kadınlara kitabet öğretmenin tenkit edilmesi ikinci dereceden bir hüküm şeklinde telakki edilebilir ve bu tenkit, temel bir ilke olarak İslam'a atfedilemez. İslam'da temel ilke, okuma yazmanın öğretilmesidir ve bazı rivayetlerde de bu konuya vurgu yapılmıştır. Söz konusu rivayetlere göre, insanların ihtiyacı olan başta okuma yazma olmak üzere her türlü teknik veya sanat, cinsiyet gözetmeksizin herkes için caizdir, ama ahlakî, itikadî ve sosyal fesda yol açmaması şartıyla... Yine bu hüküm insanların amelinin değerlendirilmesinin bu tekniklerin veya sanatın maslahat mı, yoksa fesat doğrultusunda mı kullanılacağına göre söz konusu olur²¹.

Sonuçta, İslam'ın kadın ve erkeğin bilimsel ilerlemesine eşit düzeyde değer verdiği söylenebilir, gerçi son noktadan hareketle, yani ahkâmın değişmesinde ikinci dereceden başlıkların tesiri göz önünde bulundurulurken, özel şartlarda ve durumlarda bazı cinsiyet farklılıklarını da kabul eder. Örneğin, kadınların ve kızların geniş çapta eğitimsel ve meslekî alanlara girmesinin iş fırsatlarının kısıtlanması ve erkeklerin geniş çapta işsiz kalmasına yol açtığı durumlarda, kadınların kayıtsız şartsız eğitiminin ideal olmasından kuşku duyulmaya başlar ve eğitim politikalarının öncelikleri,

²⁰ Bazı rivayetlerde kullanılan ifade bu ihtimali onaylamaktadır; bkz. Vesailü'ş-Şia, c.14, "Ma Yahrumu bi'l-Musahere" babları, 12. bab, h.3, s.333.

²¹ age, c.12, "Mâ Yuktesebu Bih" babları, 2. bab, s.56.

erkeklerin istihdam önceliğine göre ayarlanması gerekir²².

1-3. Kadınların Bilimsel İlerlemesi Yolundaki Engeller

Bazıları, değersel boyut itibarı ile İslam'ın eğitime yönelik eğilimi cinsiyetten bağımsız ve eşitlik ilkesine dayalı olduğu halde, ideal cinsiyet tertibatı kadınlar için oluşturduğu kısıtlamalarla -istemeyerek de olsa- bir nevi cinsiyet eşitsizliğini beraberinde getirdiğini söyleyebilir.

Bu kesime göre, İslam'ın kadın ve erkeğin bir ortamda bulunmasına yönelik kısıtlamaları, kadınların tesettürü, kadınların eşi veya bir mahremi yanında olmaksızın yolculuk etme yasağı ve yine evlilikten doğan kayıtlar ve ayak bağları, kaçınılmaz olarak kadınları eğitimde ilerleme açısından erkeklere nazaran daha geride bırakıyor.

Bu iddiaya cevap verirken iki noktayı hatırlatmakta yarar var. İlkin, eğitim hakkında eşitsizliğin İslam ahkâmından kaynaklandığının doğruluğunu varsaysak bile, bu durum, mevzu bahis hükümlerin ideal amaç ve değerlerini sorgulamadan, başlı başına bu ahkâmı reddetmeye delil oluşturamaz. Örneğin, tesettürün vacip kılması veya kadınların yolculuk etmelerine getirilen bazı kısıtlamalar, kadınların cinsel güvenlik derecesini arttırmak ve sonuçta toplumun ahlakî sağlığını korumak amacı ile gündeme gelmiştir. Şimdi eğer birileri çıkıp da bu amacın değerini inkar edecek veya ona karşı duyarsız kalacak

²² bkz. altıncı bölüm, "İş Ortamında Cinsiyet Farklılığı." konusu.

olursa, İslam ahkâmına cinsiyet eşitsizliğini desteklediği için itirazda bulunabilir ve feministlerin İslam ahkâmına yönelik eleştirileri de bu açıdan yapılır.

Gerçekte bu eleştirilerde bulunanlar çağdaş düşünceye din karşıtı veya dinî olmayan bakışın galip olması yüzünden ilahi değerleri gözardı ediyor ve bazı dünyevi değerleri (bilimsel kalkınma gibi) ön plana çıkararak, bu tür dünyevi değerlerin gerçekleşmesine mani olan durumlarla muhalefet ediyor. Ancak ilahi değerlere bağlı olanlar kendi değerlendirmelerinde, dinî ve dünyevi değerler topluluğunu, öncelik sırasını da gözeterek göz önünde bulunduruyor. Dolayısıyla, eğer bu gerçekte bazı eşitsizlikler de ortaya çıkarsa, anti değer sayılmalarına karşın, beraberlerinde getirdikleri başka değerli amaçlara göre değerlendirilir. Kuşkusuz bu amaçların daha önemli olduğu varsayılarak, önemli olan değerden, yani eşitlikten vazgeçilebilir.

İkinci nokta, sözü edilen eşitsizliğin gerçekten İslam ahkâmından mı, yoksa başka yerden mi kaynaklandığını daha titiz bir şekilde irdelemektir. Bunun için soru işaretlerini beraberinde getiren bazı hükümleri gözden geçireceğiz.

Görünen o ki günümüzde, İslamî kılık kıyafetin kadınların eğitim alanında ilerlemelerine engel oluşturduğu iddiasının pek taraftarı bulunmuyor. Nitekim İran'da, diğer bazı İslam ülkelerinde ve hatta Batılı ülkelerde başörtülü kadınların bilimin yüksek mertebelerine ermekte sergiledikleri başarı, bu iddianın yanlış olduğunu gün ışığına çıkarmıştır. Bu doğrultuda, İslam'ın kadın ve erkeğin aynı ortamda bulunmasına

karşı çıkmasının, kadınların bilimsel ilerlemesine engel oluşturduğu iddiası da yanlış bir iddiadır ve ortada bu iddiayı ispat edecek hiç bir delil yoktur. Bu bağlamda da karma eğitim tartışmasında, bu iddianın tam tersinin gerçeğe daha yakın olduğunu anlatacağız.

Kadının her hangi bir mahremi kendisine refakat etmeksizin yolculuk yaşağı konusuna gelince, birçok Ehl-i Sünnet mezhebinde bu konuda ağır yasaklar belirlendiği halde, Şii imamlardan nakledilen rivayetlere göre, kadına güvenilmediği veya başkaları tarafından her hangi bir tehlike ile tehdit edildiği durumları dışında böyle bir yolculuğun başlı başına bir sakıncası yoktur ve bu iki durum dışında kadına bir mahreminin refakat etmesi elzem değildir, ama her halükarda birinin refakat etmesi önceliklidir²³.

Bu hükmün içeriğine iyice baktığımızda, hükmün kadınların bilimsel ilerlemesi için ciddi bir kısıtlama getirmediği anlaşılır ve birçok yerde de destek eksenli tedbirlerle bu tür engelleri ortadan kaldırmak mümkündür.

Bundan önceki iddialardan daha ciddi gözüken konu, evlilik ve ailevi yaşamın, eğitimine devam etmek isteyen kadınlara getirdiği kısıtlamalarla ilgili iddiadır. İslam düşüncesinde aile ocağının konumu ve kadının kocasının izni olmaksızın evden çıkma yaşağı gibi hükümlere bakıldığında, mevzu bahis kısıtlamalar İslam toplumunda daha fazlaymış gibi görünebilir.

²³ Vesailu's-Şia, c.8, Vücubu'l-Hac babları, 58. bab, s.108-110; Biharu'l-Envar, c.101, s.71.

Bazı araştırmacılar evli öğrenci kadınlarla yaptıkları görüşmelerden hareketle, birçok kocanın ancak eşleri ev işlerini zamanında yaptıkları takdirde eğitimlerine devam etmesine katlandığını, ancak ailenin normal yaşam modelini değiştiren eğitimlerin yarıda kesildiğini belirtiyor. Ayrıca kadınların iktisadi açıdan kocalarına bağımlı olmaları da yüksek eğitimlerine devam etmeleri yolunda engel oluşturuyor. Zira erkeklere göre, ortak yaşamın bedelini onlar karşıladığından, kadınların mali imkanları kişisel gereksinimlerini değil, ailenin masraflarını karşılamak üzere harcamaları gerekir, oysa üniversite masrafları kadınların kişisel gereksinimleri ile ilgilidir. Ailevi görevlerini yerine getirmekten dolayı duyulan suç duygusu da kadınları eğitime devam etmekten alıkoyan bir başka etkendir²⁴.

Bu iddia hakkında şunu söylemek gerekir: İslam kadınlar için aile içindeki görevlerine öncelik tanımışsa da bu durum, eğitimde ilerlemede cinsiyete dayalı eşitsizliği İslam ahkâmına isnat etmemiz anlamına gelmez. Gerçekte İslam'ın kadınları kocalarına itaat etmeye teşvik etmesi²⁵ ve kadının evden çıkmasını kocasının iznine bağlaması²⁶ kadınların eğitimlerine devam etmelerine engel oluşturmaz. Şii fakihlerin onayladığı nikah sırasındaki şer'i ve yasal şartlarla ilgili tedbirlerle beraber, eğitime devam etmek isteyen kadınlar, bu açıdan her hangi bir sorun yaşamaz. Kuşkusuz

kadının iktisadi açıdan kocasına bağımlı olma sorunu da aynı yöntemle çözümlenebilir; çünkü kadın çalışmak veya çalışmama konusunda özgürce karar verebilir. Dolayısıyla, izdivaçtan doğan karşılıklı hak ve görevleri bilmek, kadınların eğitimini nitelik ve nicelik bakımından geliştirme yolunda önemli bir adımdır.

Gerçekte yanlış ve kalıplaşmış zihniyetler cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yaygınlaşmasında önemli rol ifa ettiğinden, bu tür yanlış zihniyetleri düzeltmek amacı ile kültürel hareketleri yaratmak, her türlü ifrat ve tefritten uzak bir şekilde atılması gereken bir başka önemli adımdır. Kuşkusuz, bazıları kadını sırf evde ve ev işleri ile uğraşması ve çocuklara bakması gereken ve çeşitli yeteneklerini göz ardı ettikleri biri olarak gördükleri gibi ortada duran gerçekler ve yine birçok erkeğin her türlü şartlar altında ev işlerinde eşlerine yardımcı olmaktan kaçınmaları, İslam ruhu ile bağdaşmayan ve çeşitli sosyal ve kültürel etkenlerden kaynaklanan durumlardır. İslam dininin kadınların sosyal katılımlarına yönelik modelleri ve yine dinin önde gelen büyüklerinin ev işlerinde²⁷ eşlerine yardımcı olmaları konusundaki pratik siyelerini bilmek, bu konuda yaygın olan genel kanyı değiştirmekte önemli etkisi olabilir ve özellikle yanlış kültürel algılamaların silinmesinde yardımcı olur.

Öte yandan günümüzde uygulanan eğitim sistemindeki mevcut yanlışları da gözden kaçırmamak gerekir. Gerçekte yüksek eğitim kurumları, kadınlara evlilikle

²⁴ Hamse, "Roşd-i Kemi-i Danuşçıyan-i Dohter ve Ayende-i Amuzeş-i Âli", Zen, Üniversite, Ferda-i Behter, s.57.

²⁵ Üçüncü bölüm, itaat konusu.

²⁶ bkz. Üçüncü bölüm, "Sosyal İlişkileri Kontrol Hakkı."

²⁷ Vesailü's-Şia, c.12, Mukaddimati't-Ticaret baları, 20. bab, s.39; Biharu'l-Envar, c.16, s.238 ve c.104, s.132.

birlikte eğitimlerini sürdürmeleri için pek fazla imkan sağlamamaktadır. Araştırmalar, kadın öğrencilere eğitimlerine yarım gün biçiminde devam etmeleri ve ailevi sorumlulukları ile ilgilenmelerine zaman tanımaları ve genel anlamda kişisel ve sosyal faaliyetlerini koordine etmeleri bağlamında verilen desteğin, kadınların bilimsel faaliyetlerinde daha başarılı olmalarına imkan sağladığını gösteriyor. Kadınların görevleri arasındaki bu dengeyi sağlamak ve geliştirmek, büyük ölçüde üniversitelerin görevidir. Bu alanda önerilen çözümlerinden biri, kadın öğrencilere, daha düşük hızla ve daha uzun süreli olmak üzere yarım gün eğitim imkanı sağlamak ve yine serbest eğitimden yararlanmaları için fırsatlarını arttırmaktır²⁸.

Ve son olarak Enformasyon Teknolojisi'nin (IT) önemli bir getirisine işaret etmek gerekir ki bu da, serbest eğitim sistemini oluşturmaktır. Bazı Batılı ülkelerde yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, bu sistem bütün kadınlara ve özellikle ev hanımlarına ve küçük yaşta çocuğu olan kadınlara ve yine işçi kadınlara aile işleri ve eğitimlerini devam etmeleri yolunda var olan engelleri ortadan kaldırmak ve yüksek bilimsel derecelere erişmek için emsalsiz ve çok değerli bir fırsat sunmuştur²⁹. Kuşkusuz, bu sistemin kapasitelerinden İslamî toplumlarda doğru biçimde yararlanıldığı takdirde, sadece ailevi ve meslekî değil, kadınların bilimsel

ilerlemeleri yolundaki her türlü engel ortadan kaldırılmış olacaktır.

Sözün özü şudur: İslam dininin ne kadınların eğitimine erkeklere nazaran daha az değer verdiğini, ne de mevcut gerçeklerden hareketle kadın ve erkek arasında eğitim açısından göze çarpan eşitsizliklerin İslam ahkâmından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu konu, ilim ve fıkıhta önde gelen ailelerde yetişen örnek kadınların yaşamını gözden geçirdiğimizde, daha iyi anlaşılır.

Hicri Kameri 12. Yüzyılda yaşayan alimlerden merhum Abdullah Efendi İsfahani, Riyadu'l Ulema adlı eserinin bir bölümünü, çoğu bir numaralı ulema ailelerine mensup olan ve bizzat dinî derslerle uğraşan alime kadınlara ayırmıştır. Merhum İsfahani, Şeyh Muhammed Reydeşti İsfahani adlı büyük bir alimin kızı Hamide Hatun hakkında şöyle yazıyor:

Hamide faziletli, alime ve arife bir kadındı. Çağımızın kadınlarını eğitmekle uğraşan Rical ilminde bilge bir insandı. Kelamı çok iyi bilirdi ve fazilet ehli olan bir büyüğümüzün mirası ve halk arasında takvasıyla bilinen bir kadındı. İstıbsar adlı eser başta olmak üzere bazı hadis eserlerine oldukça dakik açıklamalar ve dipnotlar yazmıştır ki bu da kendisinin özellikle Rical ile ilgili araştırmalarda gayet bilgili, titiz ve bilge biri olduğunu ispat eder³⁰.

Merhum İsfahani ayrıca Alleme Muhammed Takî Meclisi'nin kızı Amine Hatun hakkında şöyle yazıyor:

²⁸ Hamse, "Roşd-i Kemi-i Danuşçıyan-i Dohter ve Ayende-i Amuşeş-i Âli", Zen, Üniversite, Ferda-i Behter, s.58.

²⁹ Prümmer, Women and Distance Education, P.202-204.

³⁰ el-Efendî el-İsfahanî, Riyazu'l-Ulema ve Hiyazu'l-Fuzela, c.5, s.404-405.

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilen bir rivayete göre, nazari, sanayi, hizmet, sanat ve genel olarak insanların ihtiyacı olan tüm branşlarda eğitim görmek, doğru yoldan sapmadığı ve verilen eğitim ve bu bilimlerden yararlanmanın fesada dönüşmediği müddetçe herkes için serbesttir.

Amine faziletli, alime, salih ve takvalı biriydi. Kendisi Molla Muhammed Salih Mazandarani'nin eşiydi. Duyduğumuza göre kocası fazilet ve ilimde en yüksek mertebelere ermiş olmasına karşın, bazen Allame Hilli'nin Kavaid adlı eserinde yer alan zorlu ibareleri anlamak için eşinden sorular sorar ve ondan yardım alırdı³¹.

Çağımızda da müçtehide kadın Emine İsfahani de bilge ve arife bir kadındı ve imanı ve büyük çabası sayesinde yüksek ilmî derecelere nail oldu ve Kum Dini İlimler Merkezi'nin kurucusu Ayetullah Hac Şeyh Abdulkerim Hairi gibi büyük alimlerden içtihat için izin aldı ve böylece, Müslüman kadın öğrencilere ve bilginlere bir örnek oluşturdu.

2. Eğitim Malzemeleri

İslam açısından cinsiyetle eğitim malzemeleri arasındaki ilişkiye gelince, bu

konuda iki düzeyde görüş beyan etmek mümkün.

Dinin elzemleri ile ilgili olan düzeyde, geniş çaplı bir cinsiyet ayrımının söz konusu olmadığı söylenebilir. Örneğin, “kadın doğum” gibi tıpta bazı ihtisas branşları ile ilgili eğitimde kadınlara özgü bir zaruret söz konusu olabilir. Zira İslam'da ilk kural, erkeğin namahrem kadınla fiziksel temasının yasak olmasıdır ve eğer kadın hekimler toplumun bu bağlamda gereksinimlerini karşılamaya yetiyorsa, bu durumda erkekleri bu tür branşlara yönelmeye gerek kalmaz. Benzer bir gerekçe ile tıp alanında bazı ihtisas branşlarının erkeklere özgü olduğu söylenebilir. Öte yandan İslam'da kadınlar cihat görevinden muaf tutulduğundan, eğer toplumun askeri güce olan ihtiyacı erkeklerle karşılanabiliyorsa, bu durumda kadınların askeri bilimlerle ilgili branşlarda eğitim yapmaları için her hangi bir haklı gerekçe söz konusu olamaz.

³¹ ege. S.407.

Bu özel durumların dışında, sosyal gereksinimlere dayanan İslam'ın genel kuralı, toplumun ihtiyacını karşılamak üzere her türlü branşta eğitim görmek kadın-erkek; toplumun tüm kesimleri için caizdir.

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakdedilen bir rivayete göre, nazari, sanayi, hizmet, sanat ve genel olarak insanların ihtiyacı olan tüm branşlarda eğitim görmek, doğru yoldan sapmadığı ve verilen eğitim ve bu bilimlerden yararlanmanın fesada dönüşmediği müddetçe herkes için serbesttir³².

Dinin öncelikleri ile ilgili olan ikinci düzeye gelince, cinsiyet ayrımı daha belirgin hale gelir.

Eğitim politikaları sürekli ve bütün toplumlarda her toplumun sosyal, iktisadi ve siyasi yapısına tabi olduğundan, doğal olarak İslami toplumda da eğitim politikaları, İslam'ın ideal sosyal, iktisadi ve siyasi nizamlarının yansımasıdır. Dolayısıyla söz konusu nizamlarda her türlü cinsiyet ayrımı, eğitim malzemeleri ile ilgili politikalarda da kendisini gösterir.

Kadın ve erkeğin sosyal görevleri üstlenmelerinde bazı dinî önceliklerin varlığı, bazı ders müfredatında bir dizi cinsiyet ayrımının öncelik kazanmasına sebep olur. Örneğin, İslam'ın sosyal nizamında iki cinsin karışmasının asgari düzeye indirilmesi temelli bir öncelik olarak gündeme geldiğinden, öğrencinin meslekî geleceğinde bu tür bir karışık eğitimi gerektirmeyen branşlarda eğitim görmek öncelik kazanır. Öte yandan İslam'da annelik

görevinin önemi itibarı ile, liselerde ve üniversitelerde kızların çocuk yetiştirme yeteneğini geliştirmeye yönelik bazı ders müfredatı, eğitim programlarında öncelikler arasında yer alır. Nitekim kızların meslekî geleceklerinde eş ve çocuklarından uzun süre ayrı kalmalarını gerektiren branşlara teşvik edilmesi, dinî önceliklere aykırıdır.

Kuşkusuz bu dinî eğilim, Amerika gibi toplumlarda yaygın olan feministlerin eşitlik eğilimi ve kadın ve erkek arasında pilotluk, lokomotif sürücülüğü, kamyon şoförlüğü, maden işçiliği ve ordu komutanlığı gibi mesleklerde eşitlik talebi ile açıkça farklıdır. Bazı rivayetlere göre, Asr-ı Saadet'de sosyal yapı göz önünde bulundurularak kadınların iplik üretme tekniklerini öğrenmeye teşvik edilmelerini³³ bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Zira bu meslek mevzu bahis önceliklerle, yani kadının evinde eşi ve çocuklarının yanısında bulunması ve iki cinsin karma bir ortamda bulunmasından sakınılması ilkesi ile uyumludur.

3. Cinsiyetten Bağımsız Talim ve Terbiye (Eğitim ve Öğretim)

Farklı sosyal görevleri paylaşmak üzere kadın ve erkeğin farklı biçimde talim ve terbiyesi, milletlerin tarihinde derin mazisi olan geniş kapsamlı bir sosyal olgudur. Talim ve terbiye sürekli, ister aile gibi kurumlarda uygulanan gayri resmi şekli olsun, ister eğitim kurumlarınca uygulanan resmi şekli olsun, büyük ölçüde sosyal

³² Vesailü'ş-Şia, c.12, "Mâ Yuktesebu Bih" babları, 2. bal, s.56-67.

³³ Vesailü'ş-Şia, c.14, Mukaddimatu'n-Nikah babları, 92. ve 123. bablar, s.127 ve 162.

iş paylaşımı sistemine tabi olmuştur. Bu yüzden cinsiyete dayalı iş paylaşımının küresel düzeyde benimsenmesinden doğan cinsiyete dayalı talim ve terbiye sisteminin gelişmesini ve kurumsallaşmasını beklenmedik bir durum telakki etmemek gerekir. Buna göre, cinsiyet eşitliğini, cinsiyete dayalı iş paylaşımının lağvedilmesinde gören birçok feminizm taraftarı, bu alanda talim ve terbiyenin ifa ettiği rolün bilincinde hareket ederek, cinsiyete dayalı eğitim modelini değiştirmek için geniş çaba harcamıştır. Bu kesim mevzu bahis modeli birçok açıdan eleştirmiş ve bu eleştirilerin Batılı çağdaş nizamlarda cinsiyetten bağımsız eğitim sistemine doğru hareket edilmesinde büyük tesiri olmuştur. Feminist uzmanlardan Simon De Buar'a göre, kız çocukları da erkeklerin yetiştiği aynı beklentiler, mükafatlar, kısıtlamalar ve özgürlüklerle yetişseydi, aynı eğitime ve aynı oyunlara ortak olsaydı ve yine erkek çocuğa vaadedilen aynı gelecek de onlara vaat edilseydi, onlara erkeklerle eşit gözü ile bakan kadın ve erkeklerden eğitim alsaydı, kadınların ve kızların kişiliği, mevcut eşitsiz modelden çok daha farklı gelişebilirdi.³⁴

Ders kitaplarının sözde kalıplaşmış cinsel ayrımcılıklardan arındırılması, feministlerin ciddi bir şekilde üzerinde durduğu cinsiyetten bağımsız eğitim sistemine kavuşma yollarından biridir. Bu konuda Andre Micheal şöyle diyor:

Cinsel ayrımcılıktan arındırılmış bir eserde erkekler ve kızlar aynı oranda, ev işlerini yaparken, küçük kardeşlerine

bakarken, kadınlar ve erkekler de aynı oranda ev işleri ile uğraşırken, çocuklara bakarken, onları yetiştirirken veya ailenin geçimini sağlarken görüntülenir. Yine aynı şekilde kızlar ve oğlanlar oyuncakla oynar, evcilik oynar, top oynar, elektronik oyunlarla uğraşır, ağaçlardan tırmanır, terzilik ve bahçıvanlık yapar, örgü örer,...

Kadının teslimiyet içinde kocasının kararını beklediği geleneksel çift görüntüsü mutlaka yok edilmelidir. Ebeveynlerden birinin zorunlu olarak evde kalıp çocuklara bakması gerekiyorsa, bu hem baba olabilir, hem anne³⁵.

Cinsiyete dayalı talim ve terbiyenin açık yönlerinin dışında, bazen eğitim programlarının “gizli katmanı” terimi ile anılan konunun gizli yönleri de feministlerin eleştirilerinden nasibini almıştır. Bu terim aslında resmi eğitim programlarının bir parçası olmayan, ama eğitim kurumlarında öğrencilere nakledilen değerler, bakış açıları ve davranışlara işaret etmektedir. Buna örnek olarak bir eğitim kurumunda çalışan personelin yapısındaki kadın ve erkek dağılımına değinebiliriz. Öğretmenlik mesleğinde kadınların sayısının, diğer birçok mesleğe göre daha fazla olduğu gerçeği, öğrencilere yönelik güçlü bir telkin aracı şeklinde etki yapabili³⁶.

Eğitim malzemeleri tartışmasında gündeme gelen konulardan hareketle, İslam'ın cinsiyetten bağımsız talim ve terbiyeye yönelik bakışı kısmen açıklığa kavuşur. Genel olarak eşitsizlik ve özel olarak cinsiyet

³⁴ De Beauvoir, *The Second Sex*, P.726.

³⁵ Micheal, *Peykar Ba Tebyiz-i Cinsî = Cinsiyet Ayrımcılığı İle Mücadele*, s.130.

³⁶ Gareert; *Camia Şinasi-yi Cinsiyet*, s.104.

eşitsizliği tartışmalarında ideolojik unsurların müdahil olması dikkate alındığında, İslam'ın cinsiyetten bağımsız talim ve terbiye konusundaki değere dayalı bakış açısı ancak İslam'ın genel değere dayalı nizamı çerçevesinde izah edilebilir.

Bundan önce belirtildiği üzere İslam dini ideal sosyal nizamında, kadın ve erkeğin sosyal görevlerinde bazı ayrımları öncelik olarak ve kâh elzem olarak belirlemiştir ve bu durum maslahat ile beraber olan adalet temeline dayanır. İslam'da cinsiyet eşitliği bir yandan insanın doğal özelliklerinin tanımına dayalıdır ve öbür yandan, dinin özellikle insanların dünyevi ve uhrevi saadeti başta olmak üzere nihai amaçlarının gerçekleşmesine yöneliktir. Dolayısıyla, İslam'da cinsiyet eşitliği modeli doğal cinsel farklılıklardan etkilenmenin yanında, İslam'ın nihai amaçları ile düzenlenir; yani nerede cinsiyet eşitliği ve benzerliği İslam'ın maslahatına aykırı olmuşsa, İslam tarafından onaylanmamıştır. Örneğin, kadınların erkeğe benzeme gayreti; özellikle kılık kıyafet benzerliği, İslami rivayetlerde şiddetle tenkit edilmiştir³⁷. Bunun sebebi belki de bu tür benzemelerin, iki cins arasındaki doğal cinsel farklılıkların gerektirdiği elzemler göz önünde bulundurulduğunda, toplumun dinî ve manevi gelişmesine ciddi zarar verebilmesidir.

Buna göre, İslam açısından doğal cinsel farklılıklarla uyumlu olan ve İslam'ın sosyal nizamının amaçlarına hizmet eden cinsiyete dayalı eğitim sistemi kabul edilebilir

ve olumsuz bir şekilde değerlendirilmez. Örneğin, kızları annelik, eşlik ve erkekleri de evin geçimini sağlama sorumluluğunu üstlenmek için hazırlamanın, İslam açısından hiç bir sakıncası olmadığı gibi, olumlu sonuçları da söz konusudur ve İslam'ın belirlediği amaçları gerçekleştirmeye hizmet etmesi itibarı ile de olumlu bir hareket telakki edilir.

Kuşkusuz, kadınların iş piyasasına geniş çaplı katılımı gibi sosyal gelişmeler, mevzu bahis eğitim modelinde bazı değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olur, ama bu değişiklikler, ancak tüm farklılıkları ortadan kaldırmadığı yere kadar ve dinî metinlerde vurgulanan bazı özel farklılıkları koruduğu müddetçe İslam açısından onaylanır.

4. Ahlakî Talim ve Terbiye

Günümüzde ahlakî talim ve terbiye, sosyal ilişkilerde ve özel olarak cinsiyet eksenli ilişkilerde ifa ettiği rol itibarı ile birçok talim ve terbiye uzmanının ilgi odağındadır. Bu konu feministlerin edebiyatına özel bir şekilde yansımıştır. Zira feminizm taraftarları ahlak konusunda ortak bir görüş üzerinde anlaşabilmiş değildir.

Kadın ve erkeğin benzer ahlakî kural ve faziletleri izlemesi gerektiğini savunan liberal feministlerin dışında³⁸ birçok feminist, kadınsı ve erkeksi ahlakî değerleri bir birinden ayırt ederken, ahlakla ilgili geleneksel görüşlere karşı; içinde kadınların özel durumu göz önünde bulundurulan

³⁷ Vesailü'ş-Şia, c.12, "Mâ Yuktesebu Bih" başları, 87. bab, s.211.

³⁸ Muşırzade, Mukaddima-i Ber Mutaliat-i Zinan, s.96-97.

yeni bir ahlakî görüş sunmaya çalışır. Bu görüşe karşı çıkan bazı radikal görüşler ise, erkeklerin kadınların üzerindeki sultasını, iktidar ve güç yapılarını göz ardı eden her türlü ahlakî teoriyi üretmeyi kesinlikle reddeder³⁹.

Kuşkusuz son bakış açısı her türlü ahlakî tezden yoksundur ve sadece başka ahlakî tezlere karşı saldırgan bir eğilim içindedir. Bu görüşün içinde ahlakla ilgili kavramlar ve ilkeler değil, daha çok bu tezlerin kapsamına sığmayan ve erkeklerin iktidarı ve sultasını ile ilgili konular yer alır ve daha çok ahlakî tezlerin uygulanmasının sosyal getirileri şeklinde söz konusu olur.

Bu yüzden İslam'ın mevzu bahis konularda bakış açısı, radikal feministlerin bakış açısı ile köklü çelişkiler arz ettiğinden ve yine bu kitapta da birçok yerde tartışıldığından, bu bölümde bu konu üzerinde durmayacağız.

Ama feministlerin kadınsı ahlakı erkeksi ahlahtan ayırt etme düşüncesi, kadınların ve erkeklerin kendilerinde iki farklı tasavvuru geliştirdikleri varsayımından kaynaklanır. Bunlardan biri, başkalarından ayrışma ve diğeri, başkaları ile ilişki kurmaktır.

Birçok ılımlı feminist, ilişkilere ve sorumluluklara dayalı olan ve daha çok kadınların yaşamında tecelli eden ve "Gözetleme ahlakı" olarak anılan ahlak meselesine detaylı bakan ahlak biçimini, intizâ, yasalara ve hukuka dayalı adalet eksenli ve daha çok erkeklerin yaşamında tecelli eden

ve meselelere genel bakan ahlak anlayışının alternatifi olarak gündeme getiriyor. Gözetleme ahlakını onaylamak, adalet ahlakını tamamen reddetme anlamına da gelmez; bazen iki modelin birleşmesine vurgu yapılır⁴⁰.

Her halükarda, gözetleme ahlakı modelini benimseyenlerin görüşüne göre, ahlakî eğitim, bütün kızların ve erkeklerin bu ahlak ilkelerine göre yetişmelerini gerektirir ve bu tür ahlakî eğitim, cinsel istismarı yok etme etkeni olarak kabul edilir. Kant'ın savunduğu ve içinde her ahlakî fail, kendi ahlakî kemalinden tam olarak sorumlu tutulduğu bireyselci ahlakın aksine, gözetleme ahlakı eğitiminin, her biri kendi zayıf yönünü tespit edebilen ve başkalarında en iyiyi yaratmaya çalışan insanları yetiştirdiği varsayılır. Üstelik bu insanlar ahlakî faziletleri elde etme yolunda bir birine bağımlı olduklarını da öğrenirler.⁴¹

Ancak liberal feministlerin bakış açısına göre, ahlakî eğitim için iki yönlü yöntemler gereklidir. Bu yöntemler erkeklerde kadınsı olarak anılan ahlakî değerleri ve bilmukabele kadınlarda da erkeksi olarak anılan ahlakî değerleri takviye etmelidir.

Bu konuyu İslam açısından daha detaylı irdelemek için ahlakî tez veya nizam ile ahlakî faziletlerin somut olarak gerçekleşmesini bir birinden ayırmak gerekir.

Ahlakî nizam konusunda Kur'an-ı Kerim'den anlaşılan şudur: İnsan nefsi yegane bir hakikat ve cinsiyetten bağımsız

³⁹ Kramarae and Spender (eds.), Routledge I - International Encyclopedia of Women, Vol. 2, P.617-619.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Noddings, Philosophy of Education, P.189-190.

olarak fitrî bir şekilde ahlakî vicdan ile süslenmiştir⁴². Bunun dışında, gözetleme ahlakı ile adalet ahlakını bir birinden ayırt edebilecek hiç bir haklı gerekçe feministlerce sunulmamıştır. Bu nedenle bu iki sistemin birbiriyile çeliştiği veya bir birini tamamladığı konusunda fikir yürütemeyiz. Burada gözetleme ahlakı kategorisi altında sıralanan ahlakî faziletlerin (sevmek, hayırseverlik, gönül birlikteliği, hoşgörü gibi) kökleri araştırıldığında, bu köklerin ahlakın genel ilkelerine ve sonuçta İslam alimlerinin adaletin temel ilkesine yönelik bakış açılarına uzandığı anlaşılıyor. Dolayısıyla, usul ve kaidelerden hareket ederek ve mantıklı tabirle, ahlakî genel kurallarda cinsiyetin etkili olduğu söylenemez.

Ancak ahlakî küçük önermeler veya ahlakîyatın somut olarak gerçekleştiği durumlarda üç noktayı göz önünde bulundurmak gerekir.

İlkin, bazı ahlakî faziletlerde kadınların erkeklerden üstün olmaları ve bunun tam tersi durumlar için bazı fitrî zeminlerin varlığı ihtimali göz ardı edilmemeli ve bu ihtimal, kadınlarda gözetleme ahlakı ve erkeklerde cesaret gibi faziletlerin daha gelişmesi gibi örneklerde gündeme gelebilir; nitekim bazı rivayetler bu ihtimali, hicap sıfatına uygulamış ve kadının hicabını erkeğin bir kaç katı olarak belirlemiştir⁴³.

⁴² “Andolsun nefse ve onu yaratıp düzenleyene, sonra ona kötülük ve iyiliğini ilham edene,” Şems, 7-8.

⁴³ Vesailü’ş-Şia, c.14, Mukaddimatu’n-Nikah baları, 23. bab, s.40, h.7.

İkinci nokta, feministlerin vurguladığı şu konudur: Kadınların özel deneyimleri gözetleme ahlakı ile ilgili faziletlerle daha yakın bir bağ kurulmuştur, ama bu kesimin hatası, bu gerçekten farklı bir ahlakî nizama tasarlayabilecekleri sonucuna varmalarıdır. Çünkü şunu göz ardı etmişlerdir: Farklı ahlakî deneyimlerin oluşmasında özel durumların tesiri, sadece kadınların deneyimlerine özgü olmayıp başka deneyimler için de geçerlidir. Örneğin, ömrünün büyük bir kısmını savaş ve muharebe alanlarında geçiren birinin, mağdurlar ve aç insanlarla ilgilenme faziletlerine nazaran cesaret ve fedakarlık gibi ahlakî faziletlerle daha yakın bağları söz konusudur. Yine zenginler daha çok cömertlik ve infak faziletleri ve yoksullar da sabır ve kanaat gibi faziletlerle daha fazla aşınadır. Ancak hiç şüphesiz tüm bunlar ahlakın genel kuralları ile değil, detayları ile ilgilidir ve bu yüzden cesaret ahlakı, cömertlik

“Andolsun nefse ve onu yaratıp düzenleyene, sonra ona kötülük ve iyiliğini ilham edene,”

Şems, 7-8.

ahlakı, kanaat ahlakı ve gözetleme ahlakı gibi çeşitli ahlakî nizamlardan söz edemeyiz; zira bu faziletler herkes için ve bireysel veya toplu deneyimler gözetilmeksizin geçerlidir. Dolayısıyla değerlendirme konusunda gözetleme ahlakını, kadınlara has bir ahlak olarak telakki etmemek gerekir. Farklı sosyal ve tarihî deneyimlere göre, erkekler kadınlara nazaran bu ahlakı kendilerinde daha az geliştirdiği bilinir.

Buna karşın, erkeklerin gözetleme ahlakından uzaklaşması, sadece yaşamın gerektirdiği durumlar ve onların özel deneyimlerinden kaynaklanmaz ve birçok yerde haksız ve aşırı sayılır. Bu yüzden erkeklerde bu ahlakı geliştirmek için talim ve terbiye yöntemlerinden yararlanmak zaruret kazanıyor; bu da, dinî metinlerde de hakkında birçok delil bulabileceğimiz bir noktadır.

Bu konuda İslam Peygamberi (s.a.a) şöyle buyurmakta:

En iyi olan kişi, eşine ve çocuklarına en iyi davranan kişidir ve ben de eşime ve çocuklarıma en iyi olan kişiyim⁴⁴.

Bazı rivayetlerde babaların çocuklarını öpmesi ve onlarla çocuksu oyunlar oynamasının önemine vurgu yapılmıştır⁴⁵.

Bu tür sözlerin eğitim açısından önemi, bu sözlerin muhataplarının birçoğunun

⁴⁴ “Sizin en hayırlınız ailesine=eşine en hayırlı olanınızdır ve ben sizin ailesine karşı en iyi olanıyım.” age. Mukaddimatu’n-Nikah babları, 88. bab, s.122. Bu konuda daha fazla örnekleri incelemek için bkz. Üçüncü bölüm, Duygusal İhtiyaçları Tatmin Etme konusu.

⁴⁵ bkz. age. c.15, “Ahkamu’l-Evlad” babları, 89. ve 90. bablar, s.202-203.

sert huylu insanlar olduğunu hatırlayınca, daha iyi anlaşılır.

Üçüncü nokta şudur: İnsanların farklı durumları ve deneyimleri, farklı ahlakî deneyimlerin üzerindeki tesirinin dışında, bazen bir amelin ahlakî olup olmadığı meselesini de etkileyebilir. Zira tüm ahlakî ilkelerin genel adalet ilkesinden kaynaklandığına bakıldığında, her hangi bir fiil belli bir durumda adalete; bir başka durumda ise zulme delalet edebilir⁴⁶.

Bazı rivayetlerde geçen bir takım ahlakî özellikler konusunda kadın ve erkek arasında yapılan ayrımı işte bununla izah etmek mümkündür.

İmam Rıza’dan (a.s) nakledilen bir rivayete göre, o hazret, tekebbür, korkaklık ve cimriliği erkekler için en kötü ahlakî özellikler ve kadınlar için en iyi ahlakî özellikler şeklinde beyan etmiştir. Mesela kibirli kadın kendisini başkalarına teslim etmez, cimri kadın kendisinin ve eşinin malını çok iyi korur (aşırı masraf yapmaz) ve korkak kadın her türlü muhtemel tehlikeden kaçır⁴⁷.

Ancak bu rivayeti, içinde kadınlar için tevazu sıfatının iyiliği ve tekebbürün

⁴⁶ Akfî hüsn ve kubh = Akfî İyi ve Kötü konul - rında bu mevzu, farklı açılardan iyilik ve kötülüğün farkları olarak sözkonusu edilmiştir. Bkz. Muzaffer, Usulu’l-Fıkah, c.1, s.210-211.

⁴⁷ Rivayetin metni şöyledir: “erkeklerin en kötü özellikleri kadınların en iyi özellikleri kibir, korku, cimriliktir. Kadın kibirli olursa kocası dışında kimse karşısında teslim olmaz. Kadın cimri olursa kendisinin ve kocasının malını korur. Kadın korkak olursa üzerine gelen (adının lekelenmesine ve kocasının öfkelenmesine sebep olan) şeyden korkup uzaklaşır.” Biharu’l-Envar, c.100, s.238.

kötülüğü, cesaretin ve bağışlama ve infakın iyiliği gibi genel ahlakî kurallardan söz eden rivayetlerle⁴⁸ bir arada değerlendirdiğimizde, şu sonuca varabiliriz: İmam Rıza (a.s) bu rivayette ahlakın büyük önermelerinden söz etmiyor; yani İmam Rıza (a.s) kadınlar için özel ahlakî kurallar inşa etmemiştir ve bu sözler daha ziyade; ahlakîyatın küçük önermelerine temas ediyor. Mesela, kadınların özel durumları ve şartları, belki de bu cinsin bazı fiilleri ve sıfatlarının adil ve sonuçta ahlakî olmasında etkili olabilir. Bir başka ifade ile, bu rivayet mevzu bahis ahlakî kuralların kadın ve erkeklerde misdakının farklı olduğuna işaret ediyor; ancak bu farklılık genel bir kural değildir ve ancak özel şartlarda ve durumlarda geçerli ve kabul edilebilir. Nitekim şartlar ve durumların değişmesi ile beraber farklılık gerekçesi de ortadan kalkar. Burada da değerlendirme kriteri, kadın ve erkek arasında ortak olan aynı ahlakî kurallardır.

Özel olarak, eşinin malı kendisinin inisiyatifine bırakılan ve bir yandan ticarî ve mali meseleleri pek bilmeyen bir kadının bu özel durumu, cimrilik sıfatının

⁴⁸ Kadının kocasıyla ilişkilerinde tevazu sıfatına sahip olmaya teşviki. Vesailü's-Şia, c.14, Mukaddimatu'n-Nikah babları, 6. bab, s.14. Kibirli kadının kınanması. age. c.11, Cihadu'n-Nefs babları, 59. bab, s.303. Resul-i Ekrem'in (s.a.a) Hz. Ali'nin (a.s) kızkardeşi Ümmü Hani'nin şecaati ile ilgili ifadesi. Hairî, Şecere-i Tuba, c.2, s.305. Resul-i Ekrem'in (s.a.a) Hz. Hatice'nin İslam'ı mali olarak desteklemesi konusunda cömertliğini övmesi. Biharu'l-Envar, c.43, s.131. Allah Resulü'nün (s.a.a) Medine kadınlarna Allah yolunda infakta bulunmalarını tavsiye etmesi. Vesailü's-Şia, c.14, Mukaddimatu'n-Nikah babları, 91. bab, s.125-126 bu senetlerin sadece küçük bir bölümüdür.

**Bu konuda İslam
Peygamberi (s.a.a) şöyle
buyurmakta:**

**En iyi olan kişi, eşine
ve çocuklarına en iyi
davranan kişidir ve ben de
eşime ve çocuklarıma en
iyi olan kişiyim.**

onun için fazilet telakki edilmesini gerektirir. Çünkü böyle bir durumda cömertlik, malın heba olmasına yol açabilir. Ancak ticarî ve mali işleri yeteri kadar bilen ve malını hayır yolunda harcamaya karar veren zengin bir kadın için hiç kuşkusuz cimrilik sıfatı fazilet sayılmaz ve burada cömertlikle ilgili genel kural geçerlidir. Yine kadın için tekebbür fazileti, kadının cinsel iffeti tehdit altında olduğu şartlar ve durumlarla sınırlıdır, yoksa başka durumlarda, örneğin kadının kocası ile ilişkisinde veya kadının kendi hemcinsleri ile ilişkilerinde ideal ahlak, tevazu ahlakıdır. Aynı izahı, erkeklerin ahlakî fazileti sayılan ve kadınlar için tenkit edilen gayret (koruma, kayırma) sıfatı için de yapmak mümkündür⁴⁹.

Bu yüzden, erkeksi veya adalet ahlakı olarak anılan ahlakî faziletleri kadınlarda geliştirme zarureti, genel bir kaide olarak kabul edilse de bu kaidelerin istisnalarını da unutmamak gerekir. Örneğin, kadınların yaşamını geniş çapta ve kaçınılmaz olarak gölgeleyen cinsel güvensizliğin hakim olduğu bir ortamda adalet, kadının makul sayılması gereken kaygı ve korkunun belli bir derecesi ile yetiştirilmesini gerektirir ve bu tür ortamlarda kızlarda cesaret ve özgüven duygusunu geliştirme bahanesi ile onları hiç bir sınır belirlemeksizin tehlikeli davranışlara teşvik edemeyiz. Zira bir kızın erkeklerin oluşturduğu güvensiz bir ortamda cesur davranışı, adalet misdaki değildir; bilakis ahlak bilginlerinin tabiri ile buna cesaret

bile denemez ve panik atak olarak tanımlanır. Yine kadınlarda kocalarına karşı gayret (koruma, kayırma) duygusunu geliştirmek amacı ile uygulanan ve çok eşlilik meselesine oldukça olumsuz ve radikal yaklaşan bir eğitime dayanan kültürel ve hukuki girişimler de din açısından onaylanan durumlar değildir.

5. Karma Eğitim

Kuşkusuz eğitim sisteminde iki cinsin aynı veya bir birinden ayrı ortamlarda eğitim görmesi, toplum genelinde kadın erkek ilişki modeli ile sıkı sıkıya bağlı bir durumdur. Batılı toplumlarda karma eğitim sisteminin yaygınlaşması büyük ölçüde bu toplumlarda kadın ve erkeğin açık ilişki modelinin yansımasydı ve karma eğitim sistemini haklı göstermek için bazı delillere veya delil üretmelere istinat ediliyordu. Aynı şekilde, geçmişte kadınların eğitim ilkesini kısıtlı ölçüde benimseyen toplumlarda karma eğitim sisteminin gelişmemesini de benzer şekilde izah etmek mümkündür.

İslam kültüründe, Batı'nın talim ve terbiye sisteminin doğurduğu sonuçlardan biri olan mevcut karma eğitim sistemi eskiden yoktu ve kadın ve erkek cinsinin evin dışında yan yana talim ve terbiye süreci sadece iki alanla sınırlıydı. Bunlardan ilki küçük yaşta çocukların karma eğitimi⁵⁰ ve diğeri, gençlerin ve yetişkinlerin hemcins olmayan öğretmenler tarafından eğitimiydi. Tarihî

⁴⁹ Gayret ve namus konusunda cinsiyet ayrılığı konusunda bkz. üçüncü bölüm, "Toplum-sal İlişkileri Kontrol Hakkı" konusu.

⁵⁰ Muhammed Dağ ve Hifzurrahman Reşid Uveymin; Tarih-i Talim ve Terbiyet Der İslam; s.273.

kaynaklarda, erkeklerin de derslerine katıldığı kadın öğretmenler ve bilginlerden söz edilmiştir⁵¹. Kadınların erkekler tarafından eğitimi de yaygındı ve birçok rivayette, kadınların İslam Peygamberi (s.a.a) ve masum imamlara (a.s) ve yine sahabelerine dinî konuları ve Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek üzere başvurduğunun yer alması, bu konuyu doğrulamaktadır⁵². Bazı rivayetlere göre, Medine kadınları İslam Peygamberi'nden (s.a.a); kadınların başvurması ve sorularına cevap verilmesi için belli bir günü belirlemesini istedi ve bu talep hazret tarafından kabul gördü⁵³.

Her halükarda, eğer İran İslam Cumhuriyeti'nin de üniversitelerde ve yüksek eğitim merkezlerinde benimsediği karışık eğitim sistemini İslam açısından irdeleyecek olursak, en iyimser izah, bu durumu öğretim üyesi ve eğitim merkezlerinin sayı yetersizliği gibi sosyal şartların ve durumların İslami nizamı dayattığı sosyal zaruret olarak kabul etmektir. Ama normal şartlarda, karma ortamda olmayan eğitim sistemi, önemli bir dinî önceliklidir ve İslami nizam yetkililerinin şimdiden bunu uzun vadeli amaçları arasında saymaları ve bu amaca ulaşmak için zemin hazırlamaya ve planlamaya başlamaları gerekir.

Bundan önce de değinildiği üzere, İslam dini açısından cinsiyetlerin aynı ortamda bir arada bulunması olumsuz bir

durumdur ve bunun dışında sosyal düzenin tümü üzerinde olumsuz etkileri beraberinde getirir. Bu durumun özel olarak eğitim sistemi üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur ki, öğrencilerin başarı oranının düşmesi ve derslerde ilerlemelerinin yavaşlaması bu tesirlerin en somut örnekleridir.

Günümüzde mevcut sosyal, iktisadi ve kültürel şartların evlilik yaşını büyük oranda yükselttiği bir sırada bekar kız ve erkek öğrencileri üniversite veya fakülte adında bir ortamda ve sınıfta bir araya getiriyoruz ve onlardan gayet rahat bir şekilde ve hiç bir kaygı taşımaksızın bilim ve uzmanlık derecelerini ideal bir şekilde elde etmelerini ve ülkelerinin gelişmesi ve yücelmesine katkı sağlamasını bekliyoruz. Acaba bu süreçte bu insanların duygularını ve cinsel içgüdülerini göz ardı mı ediyoruz, yoksa bunlar için bir çare düşünmüş müyüz? Kuşkusuz burada Batılı toplumların cinsel ilişkileri serbest bırakmaya yönelik çözümünü kabul etmediğimizi varsayıyoruz, çünkü biz ahlak ilkelerine vurgu yapıyor ve Batılı öğrencilerin arasında yaygın olan cinsel laubaliliği reddediyor ve böyle bir durumdan kaygı duyuyoruz. Ancak öbür yandan da İslam'ın ideal modeli olan daha erken yaşta evlenme geleneğinden de büyük ölçüde uzaklaşmış bulunuyoruz.

Cinsiyet tartışması ile ilgili olan ve bazı feminist uzmanlarca gündeme gelen bir başka nokta da şudur: Bundan önce karma eğitim, kadınlar için eşit imkânlarla ve fırsatlara kavuşma aracı olarak teklifi edilirdi, ama şimdi bazı yeni araştırmalara göre bu eğitim sistemi erkek

⁵¹ age. s.275.

⁵² Vesailu'ş-Şia, c.14, Mukaddimatu'n-Nikah baları, 79, 83, 84, 106, 106, 116. bablar, s.112, 117, 143, 144 ve 152.

⁵³ Buharî, Sahih-i Buharî, c.1, s.34.

eksenli olup, kadınların zararındır. Bu bağlamda bazı feminist araştırmacılar özellikle liseler başta olmak üzere ve yine kızların erkeklere nazaran ilerleme seviyesi daha düşük olan matematik ve fen bilimleri eğitiminde, karma olmayan ortamlarda eğitim sisteminin meziyetlerine vurgu yapıyor.

D. Spender'e göre erkeklerin egemen olduğu toplumlarda karma okulları korumanın nedeni, erkekler için bazı imtiyazlar ve üstünlükler içermesinden kaynaklanır. Spender şöyle diyor:

Kızların varlığı, erkeklerde olumlu imajı takviye etme açısından önemlidir. Ancak erkeklerin ön plana çıkması, kızların zararındır.

Kızların rolü, olumsuz bir referans topluluğu gibi hareket etmeleridir ve karma okullar gerçekte, kızların içine girmelerine müsaade edilen erkek okulları gibidir. Karma olmayan okullarda kızlar, erkeklerle teslim olmak veya sürekli erkeklerden daha zayıf gözükmek ve erkeklere karma hesap vermek zorunda değildir.

Spender, matematik ve fen bilimleri gibi derslerin kız ve erkek öğrencilere ayrı sınıflarda verilmesini kızların lehine bir nevi olumlu ayrımcılık niteleyerek şöyle diyor:

Ben kadınlara, kadınlar hakkında yine kadınların ders vermesini görmek istiyorum ve kadınların eğitim ve denetiminin yine kadınların elinde bulunmasını öneriyorum⁵⁴.

Genel bir değerlendirmede, karma eğitim sisteminin tüm öğrencilerin üzerinde olumsuz etkisi olmakla beraber, kızlar için özel olarak daha fazla sorun yarattığı söylenebilir, nitekim İran'daki üniversitelerde yapılan bazı araştırmalar da bu konuyu doğrulamaktadır⁵⁵.

Bu arada şunu hatırlatmakta yarar var: Karma olmayan ortamlarda eğitimle ilgili olarak hâla Batılı uzmanlar arasında görüş ayrılığı hakim ise de başta Amerika ve Kanada olmak üzere, sanayileşmiş ülkelerde karma olmayan okulların sayısının 1990'lı yıllardan sonra artması dikkat çekicidir⁵⁶.

⁵⁴ Gareert, Camia Şinas-i Cinsiyeti, s.112-113.

⁵⁵ Bankipur, "Tahlil-i Ber Revabit-i Dohteran ve Peseran-i Danşcu", Mecmua-i Makalat-i Hemendişi-yi Beresi-i Mesail ve Müşkilat-i Zenan, c.2, s.651-653.

⁵⁶ Kramarae and Spender (eds.), Routledge Encyclopedia of Women, Vol. 2, P.506.